

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

BS
558
F788

UC-NRLF

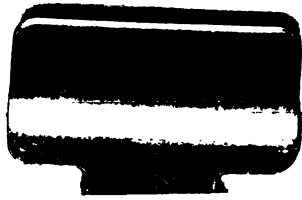
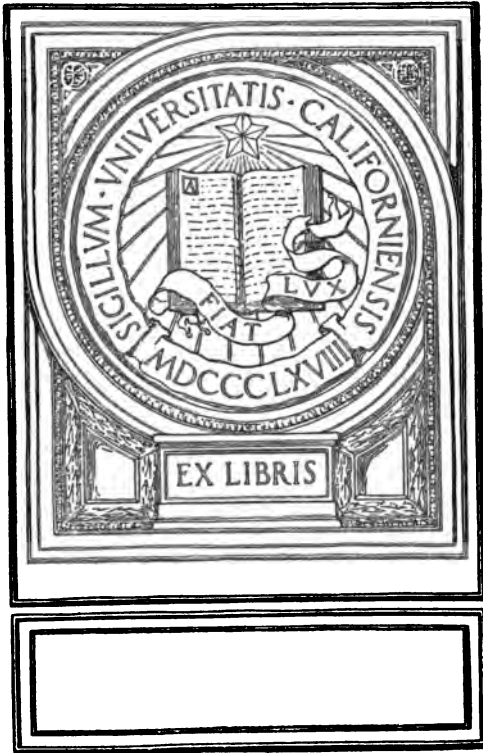

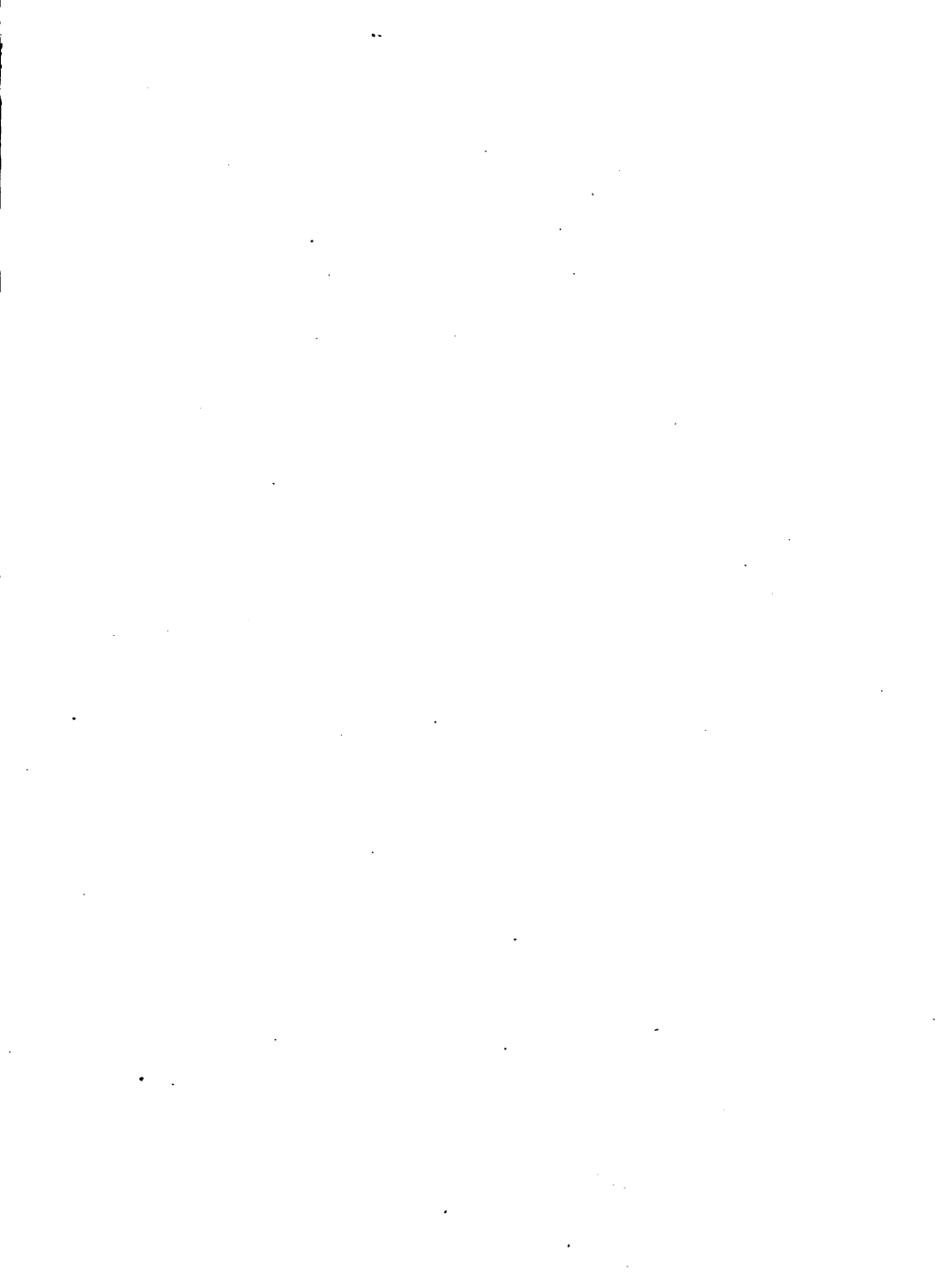
\$B 109 841

YC100592

Otto Bremer
13. 11. 09.

·FROM·THE·LIBRARY·OF·
·OTTO·BREMER·

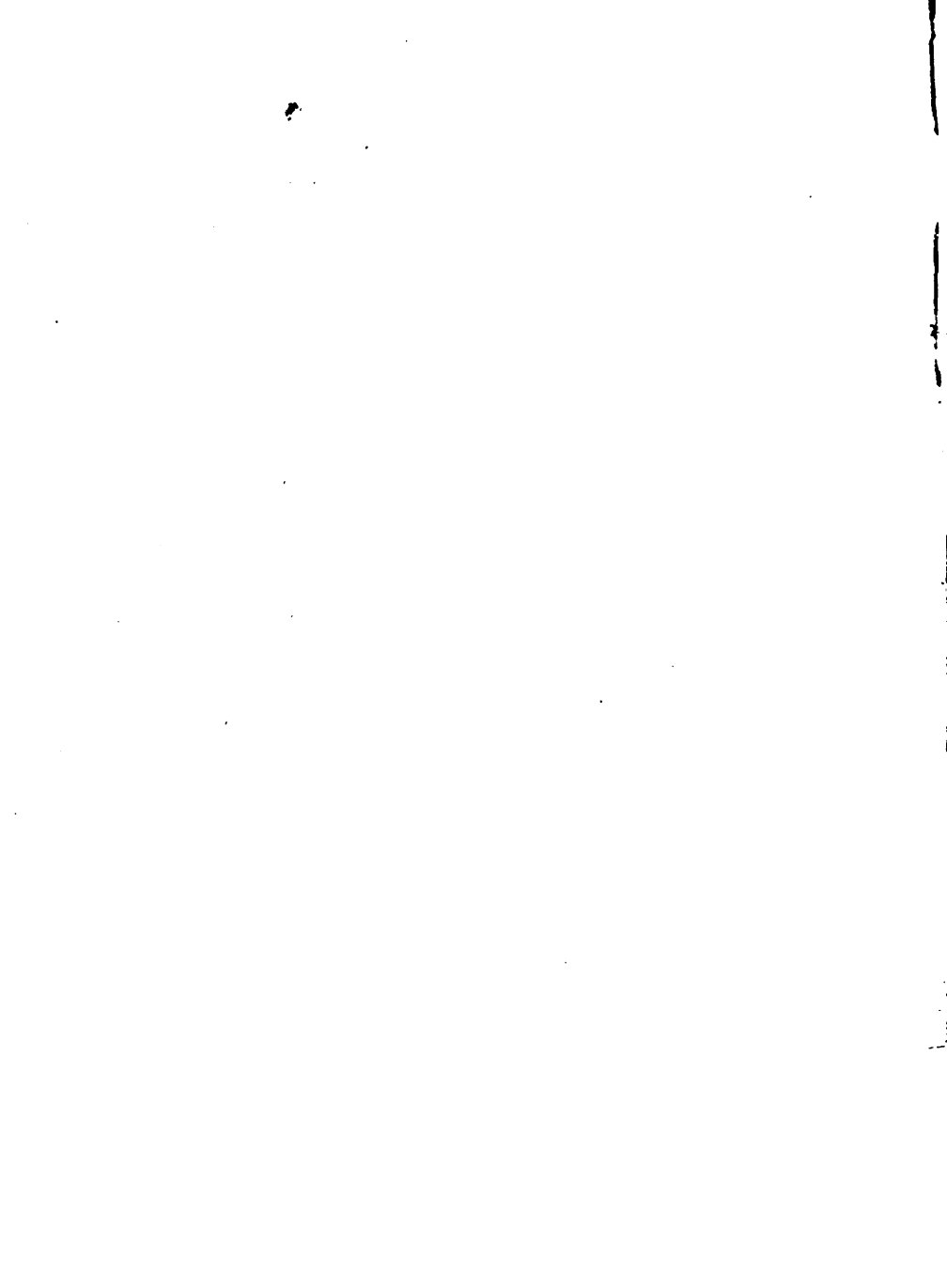

*

BIJELLEKTUUR IN 'T FRIES.

*

BIJBELLEKTUUR IN 'T FRIES

DOOR

F. BUITENRUST HETTEMA.

//

1894
1907

MEULENHOF & Co. — AMSTERDAM.

1907.

B5558
F7B8

BREMER

TO THE
ABBOTTS

BIJBELLEKTUUR IN 'T FRIES.

't Was winter. Men had juist gegeten : vader, moeder en vier kinderen. Vader was gewoon 's middags na het eten een hoofdstuk uit de Bijbel voor te lezen. Hij had juist het „Greate Boek” opengedaan, en de bladwijzer op de tafel gelegd. Toen vroeg de oudste zoon, die met verlof was thuis gekomen: zal ik het lezen van vader vandaag 'ris overnemen?

't Was vader goed; en hij wou 't boek aangeven. Maar de zoon nam 't niet aan. — „Ik wou een kapittel voorlezen in 't Fries”. — „Zo”. —

Nu, 't ging aan; de keus viel op Mattheus zes. Vader knikte nu en dan goedkeurend, de kinderen luisterden, met zes paar oren; moeder schudhoofde nu en dan, zag nu d' een, dan d' ander aan, maar zei niets.

Maar toen de voorlezer kwam aan het

„Us Heit, derste biste yn 'e himel”,
toen kon moeder de vrouw zich niet langer bedwingen.
„O fy jonge, dit giet to bot! Och, och, hwet is it langer binaud! It onse fader yn it Frysk!”

De lezer zweeg. Wat zou hij zeggen? Toch kwam een antwoord, maar van een van wie men 't niet had verwacht. 't Jongste meisje, van een jaar of acht, vroeg hoogernstig: „Hea mem, forstiet ús Ljeave Heare den nin Frysk!”

Dat trof! —

En voortaan werd in 't Fries gelezen ¹).

Maar is 't wel eerbiedig in 't Fries tot zijn God

---

¹) Jan fen 'e Gastmer deelt het mee in „Sjucht en Rjucht” 1899, No. 43.

te spreken? 't Fries is toch (volgens velen) een taal alleen, om in te grappen, te spotten, en te „gekjejen”. Of wordt dit gezegd, omdat in 't Fries het niet zo deftig klinkt, als in 't Hoog-Hollands misschien? Is dit soms plechtiger?

Maar 't Grieks dan, waarin 't Nieuwe Testament werd geschreven? Welke taal was dat dan?

De volkstaal in Palestina was wel Syro-chaldeeus, de taal evenwel die de evangelisten schreven, altans de taal waarin wij de Evangelies kennen, was een soort Grieks. 't Was een Alexandrijns dialect, en dan gedacht in 't Semieties; zoals dus de Griekse Overzetting van 't O. T.; dus vol Hebraïsmen. 't Was een soort van Joods-Grieks, zoals we nu een Joods-Amsterdams of Joods-Berlijns hebben.

Christus en zijn volgelingen spreken de taal en gelijkenissen naar de vatbaarheid van de arme vissers, de tol-ambtenaren, en lui van die stand, die zijn volgelingen waren.

Onderstel voor een ogenblik, dat de zoon van een geringe timmerman, ergens uit een morsig stadje uit de achterhoek, in onze hoofdsteden kwam als de leraar en heiland van de wereld, onderstel dat hij gevolgd werd door enige visserlui van Urk, of kommiezen van de belasting, en die allen al dadelik door hun boerse tongval, hun geringe afkomst verrieden.....

in wat taal zouden ze hun lotgevallen schrijven?

Zou 't deftig Hooghaarlemmerdijs wezen? of salontaal van hovelingen, en mensen „de la bonne Société”?

Of eenvoudige, natuurlijke, alledaagse taal; met eenvoudige en boerse vergelijkingen, verstaanbaar voor ieder?

Nu is 't Fries een taal, waar geen klove nog bestaat tussen volkstaal en schrijftaal. In geregelde huisgezinnen en onder eerbare burgerlui — de straattaal blijft er buiten, „as raer guod” — wordt in 't dagelike leven geen andere taal gebruikt dan die men woord voor

woord met aller goedkeuring ter perse kan leggen ²⁾).

In 't Fries zijn nu vertaald de Evangelies van Matthewes, Lukas en Markus.

't Eerste werd bewerkt door dr. J. H. Halbertsma, predikant in Deventer.

Halbertsma nam dit werk op zich na aandrang van prins Louis Lucien Bonaparte. Deze had een honderd vertalingen van Mattheus in „onderscheidene tongvallen” van Europa doen „vervaardigen”, en op eigen kosten laten drukken. Halbertsma liet zich overtuigen „van 't groot belang dezer merkwaardige uitgaven voor de vergelijkende taalstudie” in die dagen.

En de prins trof het dit werk aan Halbertsma op te kunnen dragen. Een Fries in merg en nieren, vol van zijn taal, van hier en ginds en elders in Friesland; theoloog, kenner van 't nieuw testamenties grieks, krities uitschiftend de verschillende lezingen van de handschriften, — hij was de man voor dit werk; en hij ondernam het.

„Drie maanden lang heb ik van de vroege morgen tot de late avond niet anders gedaan dan de vertaling driemaal over te werken, iedere phrase, ja ieder woord wikkende en wegende”. ³⁾

En de gewenste gelijkmatigheid werd sterk bevorderd doordat de Prins het gehele werk ineens liet afzetten, en met de Londense drukker kontrakteerde dat de letters zo vijf maanden lang in het raam moesten blijven staan, om de bewerker „de laatste correctie geheel in harmonie met haar zelve te laten brengen”.

Toen Halbertsma's vertaling enige tijd in de handen van zijn Friese vrienden was geweest, maakten velen de opmerking dat zij de geest van het verhaal beter in het Fries als in het Hollands hadden „geproefd”.

²⁾ J. H. Halbertsma gaf van zijn friese bewerking van Matthewes rekenschap in „De Vrije Fries”, deel X. Daaruit nemen we een en ander over.

³⁾ Brief van Halbertsma.

Verscheidenen zeiden : „alles was even natuurlijk”. Ze erkenden dat ze de Evangelist in geen vertaling duidelijker en met eigenaardiger woorden voorgesteld hadden gevonden.

Geen wonder. Ik geef hier enige uitdrukkingen, om dit aantetonen.

Syn teskflier skjin oanfeye: zijn dorsvloer doorzuiveren.

In tipke fen in letter: een tittel van de wet.

Lang op it selde omtsjouwe: een ijdel verhaal van woorden.

Heare, it is hjir skoan for ús to wêzen: Heere, 't is goed dat wij hier zijn.

Jezus biskrobbe him: Jezus bestrafte hem.

Skjinmakke en oppronke: met bezemen gekeerd en versierd, (alsof het een stal was).

Oalje yn 'e snippen: olie in hare vaten.

Him dimmen deljaen: zich vernederen.

Dat jimme tatocht is: 't welk u bereid is.

Djûre balsem-oalje: zeer kostelijke zalve.

De armen hawwe jyme altijd om jyme hinne, mar my hawwe jyme net altijd by jyme: de armen hebt gij altijd met u, maar mij hebt gij niet altijd.

Opsichters: tollenaars.

Unriisde bôlen: ongehevelde broden.

Hja rekken fen hjar stik: zij zijn zeer verschrikt geworden.

Hja diene as hjar ynstitsen wier: zij deden gelijk hun geleerd was.

It stiek hjar yn 'e krop: zij namen het zeer kwalik.

Stroffelje, mei skeane eagen oansjen, yen oan eat stjitte, drie tekenachtige synomiemen voor: zich ergeren.

Ut it fjild slein: zich verwonderd.

Pleage waerden ind forskovelingen wieren: vermoed en verstrooid waren.

Het syn lyfwacht stjoerd: zijn krijgsscharen zendende.

Hifke to wirden fen 'e divel: verzocht te worden van den duivel.

En zo vaker. 4)

Dit eigenaardige schuilt in de Taal van 't volk zelf, niet in de overzetter, zegt Halbertsma.

Zeker, maar — toch ligt het in dit geval toch ook aan de vertolker. Halbertsma heeft zich aangegrepen gevoeld door en onder zijn werk.

Hij vertaalde met buitengewoon taalgevoel, niet als geleerde, maar als kunstenaar.

Wel schreef hij 't gewone fries, maar — om zijn eigen woorden over te nemen — hij was „koen genoeg van geest, om ongeijkte woorden in een vertaling des bijbels te brengen”. Zo werd zijn Vertolking een geheel van grote waarde, een meesterstukje van „kunst”. *)

Wat Halbertsma deed, prikkelde Colmjon, de zeer geleerde taalkenner, de fijne fries-schrijver, om Lukas onder handen te nemen, toen de uitgever Eekhoff hem hiertoe aanzocht. †)

Colmjon doet het zonder wetenschappelijke kritiek. Hij wil niet „van 't gebied van de „skriftfortaling” op dat „fen 'e skriftforklearing forsyld” raken, dat vaak maar „troch in hiele smalle grippel fen 'enoar skaet is”. Hij houdt zich meest aan de Nederlandse Statenvertaling; al maakt hij verder gebruik van andere bewerkingen, voornamelijk van de nieuwe hollandsche, de engelse en de zweedse; maar dit alleen om bij duistere plaatsen „de zin wijs te worden”. Hij sluit zelfs zoveel mogelijk zich letterlik bij zijn voorbeeld aan, voor zover de aard van de taal — in deze het fries — dit toelaat.

Voor al schrijft hij gewoon Fries; geen archaïsmen of soloecismen of individualismen heeft hij.

4) W. Faber verzamelde verscheidene in „Swanneblommen” 1893.

*) Het werk werd in 250 exemplaren gedrukt; op kosten van de Prins. En alleen aan vrienden en bekenden uitgereikt. In 1884 werd het echter in klein formaat herdrukt door de „British and Foreign Bible Society”, en is nu overal verkrijgbaar voor een kwartje.

† Zie Eekhoff, Nieuwsblad van den Boekh. '83, 143. (Welwillende mededeling van de hr. E.)

't Evangelie van Markus werd vertaald in 't landfries door S. K. Feitsma.⁵⁾

Ook hier is het de uiting van een behoefte „des harten”. Als motto koos de bewerker: „Bikear jimme, in lear it Evangeelje”

En zijn kunnen evenaart zijn willen. Lange tijd heeft de vertaler onder het friese volk gezworven: „iz dizze net de man, dy 't ûnder ûs wenne het?” — zijn leven lang, onder dat volk levende, heeft-ie in zich opgenomen hoe 't zich uitte.

En maakt Halbertsma min of meer zijn taal tot kunst, deze schrijft 't echte volksfries, zonder meer of ander streven.

Zijn tekst is bewerkt naar de vertalingen van de omliggende volken: de engelse, duitse, franse; waar 't fries 't meest mee „husriem” is, die volgde hij. En, naar 't me voorkomt, met goed geluk. Hier en daar zou ik 't oorspronkelijke anders opvatten, maar in de meeste gevallen staan goeie getuigen aan Feitsma's zijde.

Maar er is meer van de Bijbel in 't fries bewerkt.

Er bestaat een volledige Psalmvertaling. En vele er van zijn meer dan eens vertaald. Zo zette O. H. Sytstra in Leeuwarden, Psalm 42, vers 1, 2 en 3 over in 't fries, en schreef dr. E. Weiss daarbij „musyk for mingd koar”.

Vertalen en vertalen is echter twee, zo niet meer.

Ook G. Postma, in Murwerwoude, bracht gedeelten van de bijbel in 't fries over; en verschillende gebeden, en gezangen; ook psalmen.

Tot het beste fries dat ik ken, reken ik zijn psalm 29, die ik hier laat volgen:

DE TONGERPSALM.

Oertinking.

De Heare is op komste yn syn grimhitigens l...

It swark bilûkt alhiel, de loften rinne gear

⁵⁾ Van hem is 't aardige boekje om zich in 't Fries in te werken: „De Vluggje Fries”

En wirde oertsjûr, ûnrêstich, steaplje op
 En trilje for Syn lûd, Syn freselik gebear.
 De Heare komt, en hen! in earste sein wirdt jown
 Troch flugge winen, dy syn kommen dêr forklearje;
 't Onmietlik wetterrûm het tyngje krige, en
 Al fierder fljucht de stoarm, dat men Syn komste eare.
 Holboljend fierder, fier de djippe flakten yn
 Fen woestenijen dy dat inkle wird fornimme,
 En op de flecht slaen det men 't fierder 't witte kin
 De greate ierdskiif oer fen east oan westerkimme.

O freeslik is de komst' fen'e heechste Majesteit!
 Bûch leech en dimmen del, o alle ierdske.Machten;
 Jaen glorie en jaen heil, en fiel den klear, en fiel
 De egen lytsens, der 't jim dochs Syn Greatens hjir
 [net achten.
 Bûch del, fal plat foaroer yn 't stof: de Heare komt,
 En syn onmietbre macht scil tel de ierde heare;
 Forblikk' is jimme macht, o Greaten, en forkniesd:
 Jaen oan God Zebaoth den sterkte en jaen eare.

De sêen fiele mei de marren djip it wird
 Det fen de stoarm útgje en tille nei omhegen,
 En brûzjend, skomjend stouwe wylde weagen foart,
 En state en treffe enoar, en lûke enoar omlegen,
 Mar jeije wer foarút, wytskomjend mei gebear
 En sels de dining fen it wetter fielt it triljen,
 Allyk dy weagen dy hjar sette nei it strân,
 En 't hele wetterflak is oandien, is oan 't riljen,
 En teiknet sels yn djippe kolken ôf
 It freeslik firmamint det fiûr en tonger spelle,
 Sa spoakrich en sa swart, as gie de Hear foarby,
 Omfiemjend weach oan weach, se fen syn komst
 [fortelle. —
 Nog gie gjin Hear forby; 't wier louter 't earste sein!
 Onrêstich mei it swark der driuwe ek en jeije,
 En wetterkoppen stouwe en gûle mei gebear
 En tsjustre wolkens sels it sinneljocht forjeije.

Al helle stoarm ek oan, al gûlt dy mei gebear,
 Skûmbekket ek de mar, en giert de woestenije,
 Strak sakket hja ta'n briis, den ta in bolle wyn
 En yn det leaf gesûs sil de ierd syn Heare krije.
 Doch noch is alles swart en spoakrich en de wyn
 Raest bolderjend en pakt de ceders det se knikke,
 En tilt se en wrikt mei krêft, en ploft se mei in smak
 Op 't skodzjend ierdryk det nou kleije mei en snikke.

De bergen schodzje op hjar fêste pylders, en
 Hja trilje en beevje op it foetstik, ho 't hja bôgen
 Op himelsheechte en op sterkte en greatens, ear',
 En ek it cederbosk slacht der yn ljochte lôgen.
 It ierdryk beev't en skokt en skrikt; de fêste groun
 Trilt as in popelblêd en lûkt yn djippe tearen;
 Gniist sa in ûngroun hjir, der krinklet ek de groun,
 O de ierde beev't en bûcht for Aller Hearen Heare.
 De skrik slacht ek it dier; de bange réen gean
 Yn kloften op de flecht om earne skûl to finen,
 En freze slacht hjar oan yn 't hetsich yngewand,
 En driuwt de frucht ûntidich ôf. De pinen
 Fen kreamenswea net fielend, gean hja dol
 De woestenijen yn en lokje oare kloften,
 Hja freezje Syn gesicht en 't hiele ierdryk fielt
 Syn komste, as woestenije, as bergen, en as loften.

Er is een tijd geweest dat Pieter Jelles Troelstra, met germaanse kracht en enthousiasme in zijn „memme-taal” zong, in 't fries zich uitsprak. En hij was populair, als weinigen, in 't Friese land.

Zijn nieuw tijdschrift „For hûs en hiem” vloog er in. De 1e aflevering moest zelfs herdrukt, om 't aantal abonnenenten te voldoen.

Wat beloofde hij niet voor 't Fries te wezen; en te worden? Met Nynke fen Hichtum, „de faem dy 't yn syn dreammen strielle”, de dichteres en prozaschrijfster voor kinderen. Met zovelen van „It jonge Fryslân”, ⁶⁾ van wie hij de „facile princeps” was!

⁹⁾ Zo heet ook het „Lietboek” dat hij uit gaf.

Wie schreef „Krystsangen” als hij? Die hij aan zijn lezers aanbood als „krystjefte”. Dat „Advent liet, Fen Jezus' Berte, De mem mei 't bern”; die Widzersang vooral, die klinkt als zoveel van Pieter Jelles, zo „swietlûdend”. Hier geef ik enkele regels uit die verschillende verzen naast 't oorspronkelijke.

Zo luidt het ene:

Vox clara ecce intonat,
Obscura quæque increpat:
Pellantur procul somnia,
Ab æthere Christus promicat.

Hark ho 't de kleare stimme sprekt,
Dy troch de tsjusternisse brekt:
Slach op út jimme slomme 't each,
De Kristus daget fen omheech.

En 't andere:

Puer natus in Bethlehem,
Unde gaudet Jerusalem,
In bern is berne yn Bethlehem,
Ho fleurich is Jerusalem.

Daarnaast:

Parvum quando cerno Deum
Matris inter brachia,
Colliquescit pectus meum
Inter mille gaudia.
As ik sjuch, ho 't lytse Goadbern,
Yn syn memme earmen leit,
Den toraent my hast it herte,
Fol, oerfol fen sillichheid. . .

Maar — dan dat:

Dormi fili, dormi! mater
Cantat unigenito;
Dormi puer, dormi pater,
Nato clamat parvulo;

Millies tibi laudes canimus,
Mille, mille, millies!

in 't Fries klinkend als:

Sleep, myn ienichst berntsje, slomjel
Swiete sangen sjong ik dy.
Lytse boi, dy wol ik romje:
Soan en heit bistou fen my.
Tûzenkear sill' ús lofsangen rûze,
Tûzenkear for dy, myn kûze.

Sleep, moai berntsje, sleep den efkes
Yn it bêdsje, dêrst' yn leist.
'k Spraette it sels fen hea sa sêfkes,
Dest' der swiet yn rêste meist. (enz.)

Slomje den, myn kroane en wille,
Dou, myn wite himelwyn,
Wylst wy for dy minge sille
Málke en swiete hunich d'ryn. (enz.)

Sels sa swiet as hunich biste,
Ta myn wille op ierde kaem;
Libben fen myn libben biste,
Berne fen in keine faem. (enz.)

Al hwest wost, kom ik tofoaren,
Dou, myn herte feestgerûs,
Gouden sang fen himels koaren,
Fluiteklang en harpgesús. (enz.)

Neat sist brek ha: roazen wyn ik,
Sweltsjebloemen troch it hea;
Leeljes, hyacinthen byn ik
Om dyn mûtle blanke lea. (enz.)

Wost muzyk, de skepers komme,
 Spylje dy hjar moaiste liet.
 Hwet muzyk waerd ea sa romme?
 Nimmen spile as hja sa swiet.
 Tûzenkear sill' ús lofsangen rûze,
 Tûzenkear for dy, myn kûze.

Troelstra nòch Postma, nòch Sytstra, — ze zijn niet de enigen, nog minder zijn ze de eersten, die „Lofsangen” vertolken in 't fries.

In 1755 komt uit van Jan Althuysen, de Friesche Rymlery, yn twaa dielen bysteande, wierfin . . . . it oorde diel bystiet uwt dy 150 Psalmen fin David mei dy oore Lofsangen”.

Althuysen achtte 't wenselik àl de psalmen in friese klanken te kunnen zingen; hij vertaalt er een kleine honderd die niet bewerkt waren. Die rangschikte hij met de al bekende in behoorlike volgorde; en vroeg er de kerkelijke goedkeuring op. Deze luidde als volgt, — (in alles behalve goed Fries — merk de hollandisamen en latinismen !)

Goedkeuringe.

Dizze Psalmen for zoa fier dy yn Friessche Rijn brogt binne trog dy Wyze, in Eerwurdige man J. Althuysen, habbe Wij trog læst fin 't classis fin Dockum mey oondagt neyzyoen, in mey opmerking trog læssen; Wij habbe der yn alle saken byfuwn næt allinne oerienkommende mey dy Leere fin uwz Tzerke, mar æk toa uwz forwonderinge byspeurd, dat it mæst dy eygenste wurden binne; Uwz tinkt, dat dit wurk heel stigtelyk is, in wakkere nuttig, dat alle Lieuwe, dy disse taal kinne, dit boek lezze, of it nog tyenje mogte toa delsettinge fin trotze minschen, toa ônderwyezinge fin ienfâddige, toa opwekkinge fin trage, toa forsterkinge fin zwakke, toa forlyæchtinge fin dy næt witte, in æk toa træst fin forleegene, in bydroefde

Sondaers; dat is ten minsten it winskjen fin Jodocus Heringa, Pastôr yn Doergeham, in Wilhelmus Columba, Pastôr toa Morrha”.

Deze kerkelijke goedkeuring is zeer merkwaardig. 't Is de enige oorkonde in 't Fries, die ooit, van amtswege, door de Hervormde kerk of enig ander kerkgenootschap in Friesland, na de kerkhervorming is uitgegeven.

Ongetwijfeld wou men de Psalmen gebruiken bij de godsdienstoefeningen; waarvoor anders de goedkeuring? Ook zijn ze in dezelfde maat gezet als de Nederduitse Psalmen die bij de Hervormden in gebruik waren, en konden dus op dezelfde wijs gezongen worden. ⁷⁾

Juist de zang trekt het meest. En onderhoudt 't best het eigen-taal-gevoel.

Er zijn er bij, die goed klinken.

Maar, ondanks de kerkelijke goedkeuring, en al mogen „it mæst dy eygenste wurden” zijn als de Hollandse berijming; en dit voor de predikanten Heringa en Columbae en aanbeveling wezen, ze halen niet bij die van Gysbert Japix.

Velen, ook vroeger al, meenden dat de Friese taal alleen voor gekscheren en zottigheden geschikt is. Maar — zei ds. dr. Vitus Ringers, in zijn „Stichtelijk Sangprieel, belommerd met het Hoogelied Salomons, en de andere heilige gesangen”, dat hij in 1686 te Franeker uitgaf:

„Het is een leugen-laster, die de Friesche taal van quaad-willige menschen wordt aangewreeven dat de selve bot en plomp soude zijn, ende nergens anders toe als tot spotterni ende ijdelheid gebruikt konnen worden. Mijns oordeels mag deese taal geensins bot geheten worden, maar ik acht de selve deftig te wesen, en sodanig, dat se voor geen der Europische spraken behoevt te swichten: en dat deshalven sulke

⁷⁾ Johan Winkler, „Tijdspiegel” 1891.

Friesen, die so t' onrecht de taal van haare voorouderen met so leelijke verven afschilderen, ende diegene, van welke si gesproken sijn, voor plompaards ende ijdelhoofden uitschelden, met een brandmerk van ondankbare kinderen te teekenen sijn. En wat aangaat het gene sommige uit een dol vooroordeel waanen, dat dese taal niet als tot ijdelheid soude gebruikt kunnen worden; dat, meen ik, dat sich selven genoeg wederleit, want was dat waar, dat dese spraak niet anders als tot ijdel geklap dienen konde, so waaren er die menschen ellendig aan, die alleen Friesch spreken kunnen; en derhalven dese taal (niet alleen in den burgerlijken wandel maar ook in 't waarnemen der Godsdienst-oefeningen), gebruiken moeten. En waarom kan se daartoe niet worden aangewend? Die God immers, die uit alle geslachten, taalen, volken en natien sijne uitverkorene heeft, die kan ook met allerlei taalen gediend en geprezen worden".

En om te bewijzen dat het Fries goed was, vertaalde hij drie Psalmen: de 123e, de 127e en 133e.⁸⁾

Hem schijnt niet bekend te zijn geweest dat ook Gysbert Japiks er al vroeger had overgezet.

Gysbert Japiks — die men nog altijd Frieslands eerste poët noemt —: als waar en geheel natuurdichter zingt hij alleen als 't van binnen hem aandringt, uit hij zichzelf in zijn zangen.

Zo verfrieste hij nu deze dan die Psalm. In 't geheel gaf hij ruim een vijftigtal.⁹⁾ En daaronder zijn er die uitmunten door klank en rythme: door Taalmuziek.

Lees Psalm 62, en 104, of 1, en 130, of de Lofsang van Maria; ¹⁰⁾ ja, lees ook de andere.

⁸⁾ Ze staan afgedrukt in *Slijcht en Rjucht* 1899, blz. 101.

⁹⁾ In 't Hollands dichtte hij maar een, voor zover bekend; deze Psalm XLV komt voor in *Hollantsche Parnas*, I, (1660), 565, (*Fr. Volksalmanak* 1847, blz. 48).

Het vijftigtal is bewaard. Er schijnen enige verloren, zie *Fryske Bybleteek* II, 13 vv. 16.

¹⁰⁾ Afgedrukt in de *Bloemlezing uit middelfriese geschriften*. 1888.

De bewerking van de drie genoemde Evangelies gebeurde in de tweede helft van de XIXe eeuw.

Maar vóór die tijd, lang al, was er een hoofdstuk van Mattheüs vertaald, en wel in 't Molkwerumer dialekt. Met het Hindelopens hield men dit voor 't Fries, dat het meest de oudfriesche woorden en k'anken bewaard had. Sommigen hielden 't zelfs voor Oud-engels: toen de Angelsaksen verhuisden, trokken zij door Friesland, waar velen bleven en zich met de Friezen verzwagerden.

Dit verhaal was o. m. bekend bij de zoons van Molesworth, engels gezant in Denemarken. ¹¹⁾

In dit verhaal ligt misschien de oorzaak waarom men in Engeland juist deze dialekten wenste opgetekend te hebben.

Deze overzetting van Mattheüs VI was ($\pm$ 1740) „vervaardigd door de waardige grijsaard Christianus Hermanus Braunius, tans (ongeveer 1800) volijverig predikant in de gemeente van Vrouwenparochie en deszelfs broeder Arnoldus Braunius, toen predikant te Molkwerum, ¹²⁾ met behulp van de oudste toen levende mensen; terwijl ook de nu nog in leven zijnde bijzitter te Molkwerum, Douwe Fekkes Rinia, als bevoegd rechter over dit taaleigen, telkens werd geraadpleegd.” ¹³⁾

Foeke Sjoerds vertelt er nog bij, ¹⁴⁾ dat ds. Braunius hiertoe was uitgenodigd door „een geleerd gezelschap in Engeland”.

Onder wat het eerst en misschien 't meest in de volks-talen is overgezet, behoort het Onze Vader.

¹¹⁾ Uffenbach, Merkwürdige Reisen, 1753-1754, zie Dirks, Vrije Fries VI, 305, vv.

¹²⁾ Predikant aldaar van 1735-1751, zie Naamlijst van Predikanten van Friesland, i.v.

¹³⁾ Brief bij Wassenbergh, Taalk. Bijdr. I. (1802), blz. 137.

¹⁴⁾ In zijn Algemeene Beschrijvinge van Oud en Nieuw Friesland, I (1765), 307.

De Hervorming vooral greep het germaans-individuele, in de Godsdienst op; elk voor zich, zonder menselijke middelaar, stelt zich in betrekking tot zijn God.

„Onze Vader” kon elk en een ieder bidden, moest 't doen voor zichzelf; immers daarin „omnia necessaria humanae vitae comprehenduntur”, zoals 't in Lodewijks Capitularium van 't jaar 856 al wordt genoemd.

En elk moest het doen in zijn eigen taal!

„Forstiet ús Ljeave Heare den gijn Frysk”.

Dit „Allervolmaakste Gebed” is talloze keren dan ook vertaald.

In 't begin van de achttiende eeuw,— in 1710 wordt het altans „nieuw” genoemd ¹⁵⁾ — was in Engeland een genootschap gevormd „De propaganda fide”. Dit had aan de bekende polyhistor Johannes Hilarides gevraagd om het „Onze Vader . . .” bijzonder in de Hindeloper taal, te zenden. Deze Hilarides is 't die eerst in Dokkum boekhandelaar was in de winkel, met het uithangbord met de Bijbel aan de ene zij, naar de kerk; aan d'andere zij, naar de herberg, met de Bijbel van 52 bladen; later werd hij rektor in Bolsward.

De vertaling werd naar Engeland opgezonden.

Het is wel dezelfde die voorkomt, in Chamberlaynii Oratio Dominica in diversas omnium fere gentium linguas versa; 't kwam in 1715 in Londen uit. ¹⁶⁾ Immers, D. Wilkins deelt in de voorrede van dit boekje mee, dat het „amicus quidam Frisicus ampl. Dno Chamberlaynio misit”.

Hoe men in Engeland aan Hilarides kwam? Wel, hij had in vroeger jaren, in 1687, een etsprent met begeleidend vers, gegeven in de tweede druk van Gysbert Japiks Rymlerye; en van deze waren wel eksemplaren door friezen en friezinnen, die met de eerste engelsche families verwant waren, naar Engeland geraakt.

¹⁵⁾ Van Uffenbach, Vrije Fries VI, 358.

¹⁶⁾ Zie Bloemlezing uit Middelfr. Geschr. 1887, blz. 95.

De tekst van de Oratio luidt als volgt¹⁷⁾:
 Oo, oejz ienne feer, der jie ienne hiemmel binne.
 Jiez nemme mut hall'ge wezze.
 Jiez kooniengdom mut naaikje.
 Jiez woalle mut scheen, op d'erde, lieck as ienne
 hiemmel.

Jow oejz joed oejz deiz braa.
 Scheld oejz oejz schiolden kwiet, liek az wie oejz
 schioldners kwiet schelde.

Brieng oejz naat ien bekoorieng; mar los oejz fen
 its oeunck.

Omdat jiez iez it kooniengdom, de krefft, en de
 gleanz ien iewigheit. Ammen."

In het straks genoemde 6e Hoofdstuk van Mat-
 theüs staat het Onze Vader door Braunius in 't Molk-
 werums opgeschreven.¹⁸⁾

Het luidt:

Uis Væer dy 't Jy ynne Hymmen binne, jys
 næeme woarde heylige.

Jys Keuningryk komme, Jys wille geschæde, lyken
 az ynne Hymmel, æk op yerde.

Uis dagelyks bræ jou uis joe.

In voarjæ uis uis schiolden, lyken as wy voarjæ
 uis schioldners.

In bring uis naet in voarsiekning mar bevrye uis
 voar de quæe. Want jys is it Keuningryk, in de
 kræfft, in de hæerlykheid yn yeuwigheit. Aemmen."

Bij F. Sjoerds staat ook het Onze Vader in 't al-
 gemene Landfries.¹⁹⁾

¹⁷⁾ Een drietal klaarblijkelijke drukfouten heb ik verbeterd.

¹⁸⁾ Er zijn twee vrij gelijke teksten: een van Braunius, bij F. Sjoerds, a. w. blz. 307. Een en ander naar een afschrift van Douwe Fekkes Rinia, bij Wassenbergh, a. w. blz. 138, 142. Ik geef hier de laatste, met verandering van 2 woorden.

¹⁹⁾ Een friese tekst komt ook voor in „The Lords prayer in Above a Hundred Languages, &c. Londini 1700. (Zie L. Ten Kate, Aenleyding II, 64.) — Ook in „Orationis Dominice Versiones. . . Centum. Thoma Ludckenio. Berolini 1680? Of in Hieron. Mogison, Specimen 50 diversarum, Francofurti 1603?

Ouder dan dit was de vertaling uit de XVI eeuw. 't Eerst — voor zover bewaard altans, — werd het Pater Noster in 't Fries vertaald door de beroemde Bonaventura Vulcanius, hoogleraar in 't Grieks aan de Leidse Universiteit. In 1597 kwam van hem een boekje uit „De literis et lingua Getarum”. Daarin zijn voor 't eerst brokstukken van Ulfilas en proeven van andere germaanse talen opgenomen. Ook staat er in de volgende friese tekst:

„Ws Haita dw derstu biste yne hymil,
 Dyn name wird heiligt.
 Dyn ryck tokomme.
 Dyn wille moët schæn opt yrtryck as yne hymil.
 Ws deilix bræ jow ues jwed.
 In ferjou ws ws schylden as wy ferjae ws schildnirs.
 In lied ws naet in fersieking, din fry ws fen it
 qwæd.
 Din dyn is it ryck, de macht in de heerlickheyt
 yn yewicheyt.
 So moëttet wese.”

Dit alles is van na de Hervorming. Met deze verdween, officieel altans, het Fries van de preekstoel.

In de praktijk wel niet geheel. Vooral bij de Mensisten bleven hun eenvoudige en „veelal ongeletterde liefdeprekers of vermaners, Friezen in Friesland”, nog lang in de eigen taal de gemeente toespreken. 't Langst misschien bij de oudmenniste gemeente in Balk. Daar sprak de voorzanger:

„Hwa biljeaft mei to sjongen, siekje op folio . . . .
 safolle” . . . .²⁰⁾

Maar ook anderen verwierpen 't Fries niet.

Posthumus, predikant in Waaksens en Brantgum, kondigde wat hij in 't biezonder aan zijn gemeente te zeggen had, in 't Fries af. Men zegt, dat hij zelfs

²⁰⁾ Honing. „Het gezangboek der gemeente te Balk”, in Doopgez. Bijdr. 1887.

het voornemen opgevat had om zijn gehele preek in 't Fries te houden, en de Psalmen in 't Fries te laten zingen, — en hiertoe verlof vroeg, maar niet kreeg van de Synode!

Maar vóór de Hervorming? Was er in Friesland geen Bijbellektuur in de Landstaal?

Wel zeker. Hoe kon 't zelfs anders?

Tot in de XVIe eeuw was 't Fries de taal, in 't land van de Friezen. Alleen in de steden, waar de meeste oorspronkelijke bewoners van elders kwamen, en zich daar als handeldrijvenden en neringdoenden hadden neergezet — evenals de Engelsen onder de Zuidafrikaanders — in de steden werd een Nederduits dialect gesproken. ²¹⁾ Maar zelfs daar hoorde men ook 't Fries. En over 't land was 't algemeen. Ook in de kerken. „In materna lingua” werd er geleerd en gepreikt, zoals in 't Leven van abt Jarich van Mariengaard wordt meegedeeld ²²⁾. De geesteliken van de oude moederkerk waren echte Friezen, en sermoenden hun leken in hun eigen taal.

Er moet van de Bijbel veel, zo niet alles in de landstaal bestaan hebben.

Weg, weg, weg is 't: hoeveel is er niet verloren! — al verbrandde 't niet in Alexandrië?

Er is bewaard gebleven, en dit wijst op veel dat verdween.

Wat men bewaren wou, sloot zich aan bij 's lands wetten, was er een inleiding op.

Zo zijn de Tien Geboden, de tien „woorden” over, in merkwaardige tekst, die 'k hier afdruk.

„Dit sint dae tian werd.

Israhel! dyn God is en weer God, him scheltu tiania, ende sijn era mey nen fremeda gode menzia.

Israhel! dine God ne scheltu nen bylde meckia fan alle der creatura deer by dae hymele flyocht,

²¹⁾ Zie Nom. Geogr. Neerl. 4e deel: Friese Plaatsnamen, tegelijk een Bijdrage tot de oude aardrijkskunde van Friesland.

²²⁾ Dertiende eeuw. Vgl. Gesta Abbatum blz. 181.

iefta deer op der eerde swer(f)th, ende in dae wettere swomt; hwant minne onthanc wreke al ti da fiarda, ende myne thanc lanie al ty da tiaende.

Israhell dines Godes nama scheltu naet wrswerra, ner ty nener idelnesse optiaen, sonder need.

Israhell des saterdeys fira ne scheltu naet leta.

Disse fiouwer werd weren in eenre tiola, ende disse sex weren in dae oera tiola.

Israhell eere dyn faedir ende dine moedir opdattu langhe-liwech sie op der eerde.

Hoed dy fan hoerdoeme.

Hoed dy fan manslacha.

Hoed dy fan tiaefte.

Hoed dy fan falsche tioghe.

Hoed dy fan onnetter beieerte alle der thyngha, deer dyn nesta aegh mei mare riochte dan du." ²³⁾

De verdeling van de Geboden over de twee tafels is merkwaardig: om de vier geboden op de eerste, en de zes op de tweede, — waar de katholieken vaak met weglating van het tweede, en splitsing van een latere, op de eerste 3 en op de tweede 7 brengen.

Natuurlik was er ook nog andere godsdienstige en stichtelike lektuur. Zo is bewaard Fiftèn tēcna ēr domes di, „De Vijftien Tekenen vóór Doemsdag”, naar de kerkvader Petrus Damianus; een stuk dat veel overeenkomst heeft met een latijns Rijmgedicht van later tijd, ingevlochten in een verklarende verhandeling op 't Hooglied. ²⁴⁾

't Verhaal is samengesteld uit niet-scolastiese boeken; wat scolastici bijeen halen, eigent zich minder voor leken; voor dezen waren soortgelijke stukken als de Fiftèn tēcna. De poezie van 't latijnse rijm-dicht is groter dan die van de andere teksten; het friese schatten velen daar nog boven.

²³⁾ Westerlauwers-fries, XIIIe eeuw: OFW. II, 29.

²⁴⁾ Bestaat ook in 't middel-engels; en in 't angelsaksies: Be domes Dæge. De die Justice, eind van de Xe eeuw.

In de Gesta Abbatum Orti S. Marie wordt meer als eens verteld hoe men boeken afschreef, verzen maakte.

Daaronder zijn zeker friese geweest.

Hier en daar is er nog een vingerwijzing naar wat er in 't Oudfries bestond.

In de sage van Magnus (van de XIIIe eeuw) verkrijgt deze held vrijheid en handvest voor de Friezen: toen hief hij aan „lof leisa sang”, en zong:

„Crist sie use ghenade, kiri eleyson”.

Deze aloude juichkreet was door Ieren en Schotten, de eerste Evangeliepredikers hier, op 't westelik vasteland overgebracht. Een Salzburger Synode van 799 vermaant zelfs dat de menigte 't niet zo plompboers, als tot dusver gebeurde, zal roepen.

Van de friese aesga wordt geëist dat hij zal kennen „pater noster” en zijn „lauwa” (geloofsbekentenis) „deeromme dat alre Fresana riocht scriuwen is”. Deze beide stukken moeten vrij vroeg al in 't fries hebben bestaan.

Soms is toevallig iets aan 't licht gekomen. Weet wat er nog verscholen ligt.

In Assen werden in de band van een boek vastgeplakt gevonden een paar perkamenten repen. Er waren latijnse psalmen op geschreven, maar, merkwaardig genoeg, tussen de latijnse woorden vrij vaak ingevoegd de vertaling er van in 't oudfries.

Jammer genoeg zijn maar brokstukken bewaard; en wel van Psalm 17, vs. 10 tot 13, Psalm 17, vs. 17 tot 20, Psalm 27, vs. 3-8, Psalm 28, vs. 7-II, en Psalm 19, 1, ongeveer.

Blijkens een onderzoek van prof. Gallée zijn deze glossen geschreven in een dialect dat 't meest overeenkomt met het Hunsingo'se en 't Eemsgo'se, in de buurt van de Dollard.²⁶⁾

De hand van de 17 Psalm is wel van de XIe

²⁶⁾ Zie Zeitschr. f. Deut. Altert. XXXII, 417 vv.

eeuw, die van de andere mischien van later. Zeker zijn ze niet van dezelfde afschrijver atkomstig.

't Is een interverbale vertaling. En 't zijn dus hoogst waarschijnlijk afschriften van een latijnse tekst waar de friese woorden boven waren geschreven, van een interlineaire vertaling. Deze dateert dus uit nog ouder tijd.

Jaekel, in Pauls-Braune, Beiträge XV, wil deze fragmenten met alle geweld in 't Wittewierumer klooster en in de eerste helft van de XIIIe eeuw laten schrijven. Van Helten betwijfelt in een volgend deel van de Beiträge, of deze datum wel juist is.

De vraag is zelfs of deze stukken uit een klooster afkomstig zijn. Kongregatie-geesteliken kunnen 't ook wel opgesteld en afgeschreven hebben, of zelfs een gewoon clericus, voor 't onderwijs.

Van dat merkwaardige oud-friese stuk druk ik hier een gedeelte — als proef — af: ²⁶⁾

Psalm 28, vers 10.

Da illis ief him secundum opera werkum eorum hira et secundum nequiciam skalkhede ad inuencionum thera fundenra thinga ipsorum secundum opera manuum hondena eorum tribute ief.

illis redde rek retributionem thet witherlan eorum ipsis quoniam non intellexunt understoden opera domini et in opera manuum eius destrue urdue illos et non edificabis timbrege eos. Benedictus benediada dominus exaudiuit thet hade uocem deprecationis mee Dominus adiutor helpre meus et protector skirmere meus et in ipso sperauit hopade cor meum et adiutus hulpen...

Natuurlijk zijn deze geglosseerde psalmen niet een unicum geweest inder-tijd. Zeker is er meer verstaald. Uit de restes kan men opmaken hoe waarschijn-

²⁶⁾ Wijd-gedrukt hier in deze tekst (niet in 't hs) zijn de friese glossen. Afkortingen zijn stilzwijgend ingevuld.

lik de gehele Psalmenbundel in 't Fries was bewerkt.

De beroemde bisschop Frederik van Utrecht, was van Friese komaf; hij was in Seksbierum bij Franeker geboren, en volgens sommigen een afstammeling van koning Radboud. In zijn tijd, de IXe eeuw, spookten in Friesland arriaanse opvattingen in de hoofden van het volk om. Frederik en Odulfus gingen het „katholieke geloof” verkondigen. Odulfus bleef in Stavoren; vóór Frederik wegging, stelde hij een formulier op, en stuurde 't in afschriften rond, opdat de priesters 't geregeld aan 't volk zouden voorlezen. Er hoorde bij een gebed over de heilige Drievuldigheid, dat lang in omloop is gebleven.

Dit alles moet wel in 't fries zijn medegedeeld.

Een eeuw nog vroeger — tegen 't einde — leefde in Holwerda bij Delfzijl de blinde Bernlef, met zijn vrouw.²⁷⁾ Deze friese skalde bezong de grote daden van de oude Friezen en van hun koningen. De zendingsbischof Liudger weet zijn blindheid te genezen, bekeert hem tot het Christendom; en leert hem „psalmos” dichten. De Fries Liudger deed dit zelf ongetwijfeld in zijn moedertaal.

Er moet meer geweest zijn —, 'natuurlijk, — als wat ons bewaard bleef.

Als men toch nagaat wat in verwante germaanse dialecten in de middeleeuwen nog voorhanden is, moet ook in 't Ouder Fries veel van de Bijbel vertaald zijn.

Uit een zeer kort overzicht kan blijken of en wat er wel ook in Friesland kan bestaan hebben. Weinig haal ik 't Middelnederlands aan; van vroeger tijd de omliggende dialecten, en voornamelijk voor de oudste tijd het Angelsaksies.⁽²⁸⁾

²⁷⁾ Diekamp, Vita S. Liudgeri, (Munster 1881.) 30, 32, 66, 104.

²⁸⁾ Men kan meer, in bijzonderheden, vinden in de werken van Ebbinghe Wubben, J. ten Brink, Petit, J. te Winkel, Kögel, Kelle, Piper, Wadstein, Gallée, Bernard ten Brink, Koerting, Wülcker, Moll.

In de middeleeuwen bestaat er meer als een Prosa bijbel in 't Middelnederlands, in een ervan komt de taal onze tegenwoordige nederlandse spreektaal zeer nabij.

Verder is er een Rijmbijbel.

Van 't Nieuwe Testament zijn er gedeelten bewerkt, of ook komplette vertalingen, of wel synopsies uit de vier evangelies samengestelde „Van den Levene ons Heren”; soms met de uitdrukkelijke toevoeging „ende de passien ons Heren”.

Belangrijker is wel, uit het begin van de IXe eeuw, de zogenaamde Tatiaanse Evangelieharmonie, die mogelijk in Fulda werd opgesteld.

Ook hoort in het Saksenland en ongeveer in diezelfde tijd thuis de bekende Heliand. Van wie? is niet uit te maken; waar geschreven? evenmin; de bewaarde teksten wijzen op Werden voor het ene, en Munsterland voor het andere handschrift.

In 't land aan de overzijde van de Noordzee was al heel vroeg allerlei in de landstaal opgetekend: wetten en kronieken, en annalen, en poezie.

Ook Bijbelse verhalen. Geen wonder, waar Engeland vrij vroeg werd bekeerd tot het Cristendom, en velen zo vurig 't nieuwe Evangelie geloofden, dat ze heengingen naar andere landen om het daar ongelovigen te verkondigen. Al uit de VIIIe eeuw zelfs dateert de „Christ”, waarin Cynewulf bezong de drievoudige komst van Jezus: de geboorte, hemelvaart en laatste oordeel. Een eigenaardig kunstvol werk, uit zo vroege tijd.

Van afzonderlike Bijbelboeken zijn ook bewerkingen en vertalingen bewaard.

In Oudengeland bestaat er al omtrent het jaar duizend van de vier Evangeliën een bewerking. Vroeger schijnt het, moest men zich met interlineaire vertalingen behelpen, — maar alweer, hoeveel kan er niet verloren zijn gegaan? Zulk een vertaling is nu de hoogstbelangrijke interlineaire van de Vier Evangeliën

uit de Xe eeuw, in het dialect van Northhumberland; een taal die veel gemeen heeft met de oude „sprake” van Kern-Friesland, onze tegenwoordige provinsie.

Als 't beste bijbelgedeelte echter golden de Psalmen, zelfs vonden velen 't genoeg zich daarin te verdiepen; ja volgens sommigen paste aan monniken geen andere kennis dan van de psalmen. Ieder clericus diende ze te kennen; de lekebroeders behoorden ze zonder boek te kunnen zingen.

Men wist ook al heel vroeg welk propagandamiddel in de z a n g schuilt.

Daarom bewerkte men de psalmen, vertaalde ze; of, in de vroegste tijden, glosseerde men ze, voor die ze moesten lezen, en zingen, wel in de landstaal.

Overal in West-Europa, van vroeger en later zijn er gevonden, gehele verzamelingen, gedeelten, fragmenten.

In 't middelnederlands is meer als een Psouter bewaard, zelfs met de bijvoeging bij elke Psalm van „die craften en die doechden”.

Bekend is de fragmentarisch bewaarde glossering van een meestal Oud-Nederlands genoemde Psalmenvertaling, waarvan prof. Van Helten enige tijd geleden een nieuwe uitgave gaf, als „Die altostniederfränkischen und die altsüdmittelfränkischen Psalmenfragmenten.”

En volgens de Boekelijst werd ook in de Egmonder abdij bewaard een „Psalterium teutonice glosatum”, dat aan 't klooster geschonken was door aartsbischop Egbert van Trier (977—993)²⁹⁾.

Geen wonder dat ook van de psalmen in Oud-Engeland vertalingen bestaan. Een van psalm 50 tot 150 is bewaard, uit de Xe eeuw; uit een Benediktijner Officium blijkt dat ook wel psalm 1—50 vertaald zijn geweest. In elk geval bestaat nog de Proza-

²⁹⁾ Klein, Arch. Kerkgesch. II (1887), 142.

vertaling, mogelijk van koning Alfred, van deze eerste 50 psalmen. De psalmen toch werden meest verdeeld in drie groepen van 50.

Naast de Psalmen zijn er tal van Hymnen en Gezangen.

Uit de voortijd is er weinig over: maar hoeveel is er niet weggeraakt? In 't Midden-nederlands zijn er vele, vooral uit de latere Middeleeuwen. De oudste wel zijn in Oud-Engeland bewaard, daaronder de drie treffende „Æla drihten,” „Æla frea beorhta,” „Æla leohtes leoht”.

In de Middeleeuwen was de mystieke inhoud, mystiek verklaard van Salomo's „Hoge Liet” zeer in trek. Verschillende vertalingen, parafrasen en commentaren zijn bewaard. In 't middelnederlands is er altans één uit de XIVe eeuw. Ook bestaat er een commentaar op dit Bijbelboek van „meyster Richardus van Sante Victoer.”

Ook Genesis werd bewerkt in 't Oud-hoogduits. En 't zogenoemde Wessobrunner Gebet bevat eveneens 't begin van een scheppings-verhaal. Verder is er een Oudsaksiese Genesis, van later als Heliand; een brokstuk er van is in Rome ontdekt.*)

En in 't Angelsaksies werd door Ælfric, en Æthelweard, en anderen, voor leken geschreven een gedeeltelijk vrije bewerking van de Pentateuch, en een verkort boek Jozua en Richteren.

Nog wordt door Beda verhaald hoe Caedmon (in de tweede helft van de VIIe eeuw) zong van de Schepping, en van de eerste mens, en van de hele geschiedenis in Genesis; van de uittocht van de Israëlieten uit Egypte, en de tocht naar het Heilige Land, van vele andere geschiedenissen in de Heilige Schrift, van de menswording van Christus, zijn Lijden, Opstanding en Hemelvaart, van de uitstorting van de

*) Zie nu Braune, Beiträge 32, 1.

Heilige Geest, en de Handelingen van de Apostelen; ook van de Verschrikkingen van het Toekomstig Oordeel, en de afgrijselijkheid van de Helse Verdootenis en van de heerlijkheden van het Hemels Koninkrijk; hij zong ook van de Genade en 't rechtvaardig oordeel van God....

Wat is er van bewaard?

Onder de stukken, die ook ieder moest kennen, hoorde de „Geloofsbelijdenis”, en het „Onze Vader”. Altans in de moedertaal, dit werd in 813 al vastgesteld; zo niet in deze en in 'tlatijn.

Maar vroeger was al op de Frankfurter synode in 794 bepaald, dat niemand geloven moest: men kon God maar in drie talen aanbidden, God werd in alle talen aanbeden”....

Nu, het Credo wordt al, zoals bekend is, als een speciaal onderwijsstuk in onze Reynaert vermeld. En in alle dialecten hebben deze geloofsbekentenissen wel bestaan.

Pater Nosters zijn er meer nog voorhanden. Er is een merkwaardig duitse van de XIIe eeuw, waar tussen de enkele gebeden de Zeven Zaligheden, de Zeven Zegelen, en de Zeven Gaven van de Heilige Geest zijn verwerkt.

Ook uit Oud-Engeland zijn er bekend.

't Ligt inzonderheid voor de hand dat in de volkstaal vervaardigd werden biechtformules; er zijn er dan ook verschillende bewaard, vooral in Duitsland o.a. een oostfrankiese in Fulda, en een Saksiese in Essen van 't begin van de IXe eeuw.

Evenzo was 't gesteld met Doopbeloften, waarvan er over zijn uit Oostfrankenland, van 't begin van de IXe eeuw, en uit Saksenland, van nog vroeger, al is dit niet „zuiver” Saksies. En met verschillende Gebeden, als het Smeekgebed aan Petrus, met het bekende refrein:

„Kirie eleison, Christe eleison”.

Er was een druk verkeer tussen 't vasteland en

Engeland. Lieder en zangen werden geëxporteerd en geïmporteerd.

Ook staan in het Cottoniaanse handschrift van de Heliand twee kanttekeningen in angelsaksies schrift, van iets later tijd dan het handschrift zelf.

En in de angelsaksiese Genesis wijst een gedeelte duidelijk op een oudsaksies origineel.

En omgekeerd vindt men in 't Saksies ook een stuk van een homilie van Beda.

De Friezen staan met de Engelsen op goede voet. Minder met hun naburen, de Saksen. Met de Hollanders, en met de oudere Franken integendeel op een heel slechte.

De angelsaks Beda noemt de Friezen dan ook, met enkele andere volken, als de stammen „waar de Anglosaksen van afkomstig zijn”.³⁰⁾

En 't waren mannen uit het Brittenland, die hier het Evangelie brachten; Wilfried en Willebrord, Suidbert, en Winfried die zich Bonifacius noemde, Alubert, Marchelmus en Willehad en zo meer. Zij kwamen meest van de beroemde school van York, het centrum van Angelaksiese beschaving, en wetenschap. Sommigen waren geboortig uit Northhumberland. Maar Angelsaksies was geen Fries, ten minste niet in die eeuwen. Waar het dialectverschil nu te groot was, werden wel de toespraken tot het volk mogelijk ook door tolken overgebracht;³¹⁾ toch zal al heel spoedig door de zendelingen 't fries zijn gesproken. Van Bonifacius altans wordt verteld dat hij „patria voce” zijn volgelingen, toch meest ook Friezen, vermaande, na eerst zijn aanvallers te hebben toegesproken.³²⁾ Waaruit volgen kan dat hij hun

³⁰⁾ Beda, V. cap. 9.

³¹⁾ Beda I, c. 25; III, c. 3.

³²⁾ „Patria voce” kan ook betekenen „vaderlijk”; maar past hier niet in de samenhang. Bij vergelijking van verschillende plaatsen komt me voor dat „patria voce” de taal van 't land waar men is, aanduidt, tegenover „materna lingua (etc.)”.

eigen taal liet horen. Zonder de landstaal te kennen was trouwens geen prediking goed mogelijk: aan Karel de Grote vragen dan ook de Friezen een prediker „cuius loquellam intelligere possent”; en verklaart Liudger zich bereid te gaan.

Voldoende kennis van de landstaal was zelfs vereiste. Bonifacius had al vastgesteld:

„Nullus sit presbyter qui in ipsa lingua qua nati sunt baptizandos abrenonciationes vel confessiones (fidei) aperte interrogare non studeat . . .”

en het was regel dat „omni populo predicetur”, sedert 789, wat toch alleen in de volkstaal kon gebeuren.

Sommigen van de Friezen van meer of minder stand zijn kerkvorsten; Liudger, de „enige friese apostel”, en later Radbout waren bisschop. Zouën de andere waardigheidsbekleders niet evenzeer Friezen zijn geweest in de Friese landen; althans zéker mannen die Fries kenden; en konden spreken?

Verering en waardering van boeken kenschetst allen, die hier in „de wijngaard des Heren werkten”.

„Help mij met heilige boeken, bovenal met geestelike traktaten van Patres” — schrijft Bonifacius aan Duddus, een van zijn vroegere leerlingen.

Die dus de waarde van lektuur kenden: zullen zij niet bevorderd hebben de Bijbel in de Friese taal over te brengen?

Voor de missie werden prachteksemplaren, met goud en zilver, vervaardigd om ze te tonen „ante oculos carnalium in prædicando”, om „eerbied voor de heilige schriften” te wekken, zoals blijkt uit een brief van Bonifacius aan de abdis Eadburga.

Liudger zelf brengt uit York een „copiam librorum” mee naar 't vaste land. 't Klooster Foswert in 't noorden van Friesland — een van de oudste naast de cenobateria van Dokkum (van voor 800 al) en St. Odulf bij Staveren — had al vroeg een kloosterschool; en al was de bibliotheek voornamelijk vol latijnse

boeken — evenals die van Mariengaerd, — zullen er ook geen in de oude friese taal zijn geweest?

In Werden leeft in de IXe eeuw Hrabanus Maurus; deze zendt aan Frederik, bisschop van Utrecht, zijn kommentaar op 't Evangelie van Mattheus, om er een afschrift van te laten maken.

Trouwens, Friesland had ook nauwe konneksies met Werden, vele Friezen waren daar kloosterlingen en schreven hun „votae”. Niet minder stond 't in nauwe betrekking met Fulda; daar was Bonifacius begraven, en door velen was dit klooster met landerijen, en opbrengsten begiftigd. Evenzo Corvey. In deze kloosters was zelf veel in de eigen landstaal — zoals bleek — voorhanden. Maar nog meer hadden wel de Angelsaksiese kloosterlingen en zendelingen, met York als middelpunt, in hun volkstaal overgezet. En met Engeland stond Friesland in de oude tijd nog in drukker over-en-weer.

Waar nu zoveel geloofs-aanraking en verkeer bestond tussen Friesland en omliggende streken; en waar zoveel van verschillende aard over is in de Friesland omringende landen, daar geven in ons Friesland zelf de enkele bewaarde aanduidingen recht tot het vermoeden wat er zal of kan bestaan hebben in de landstaal van 't volk langs de „mare Frisicum,” die zij beheersten.

Zeker wel zijn er geweest naast groter en kleiner gedeelten van de Bijbel, en van de Psalmen, „overzettingen van het Apostolies of Athanasiaans symbool, de afzweringsformule bij de doop, het Onze Vader, en dergelijke kerkelijke formulieren meer”.

Zij, de oude Friezen, hebben op hun beurt toch wel gedacht als Otfried, die vroeg:

Wanana sculun frankon
 einon thaz biwankon,
 ni sie in frenkisgon biginnên,
 sie gotes lob singên?

(Waarom moeten de Franken alleen
 dit missen, dat ze
 niet op zijn frankies beginnen, Gods
 lof te bezingen,)

Maar dat alles is zo goed als allemaal weg.

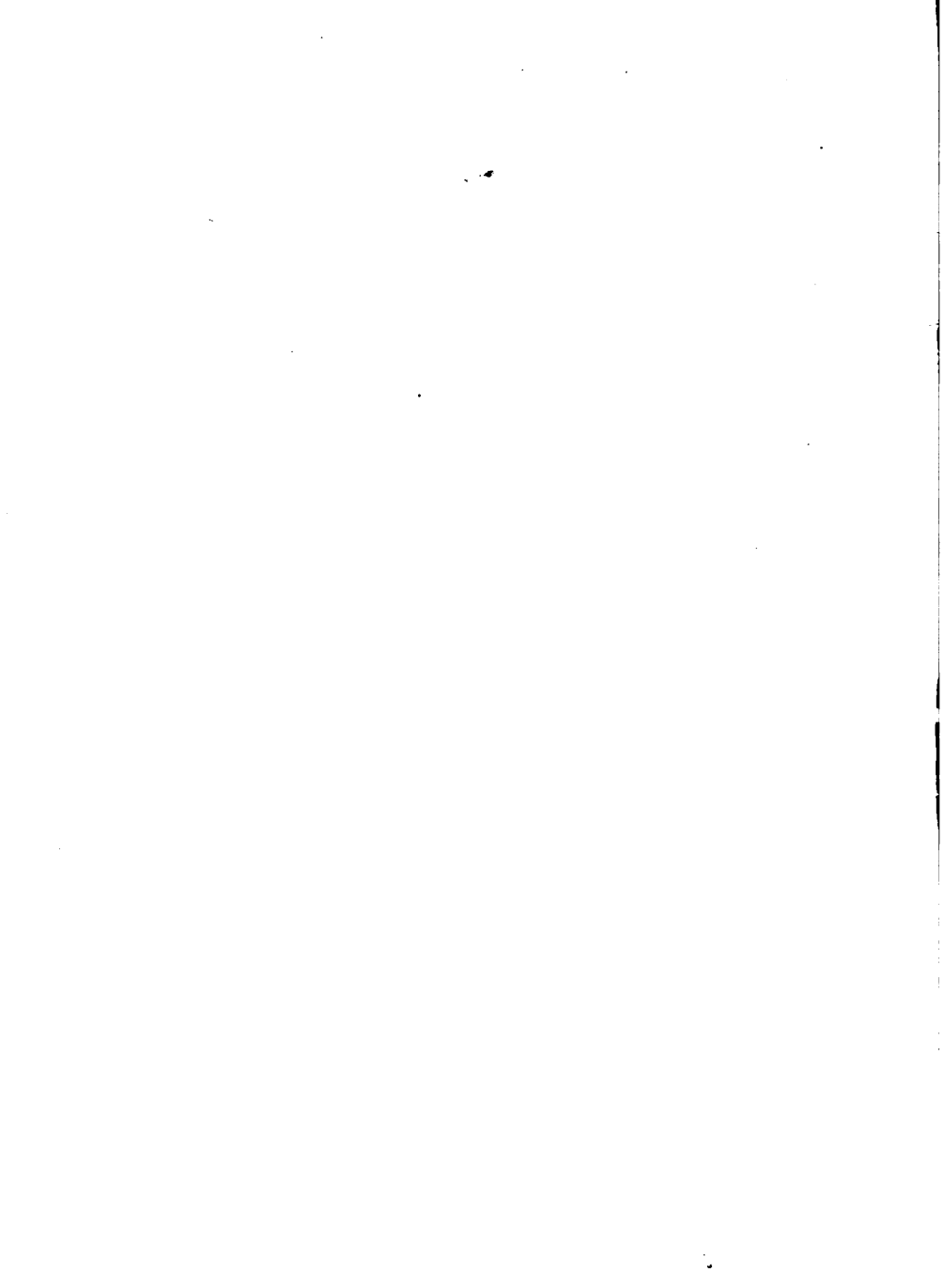
De Germanen hechten niet aan oud papier. Terecht, elke sterke kan 't zelfde doen; 't hoeft niet op papier verduurzaamd: bij oer-volken is geen papierokratie. Men kan dat alles weer maken, als men 't nodig heeft. En telkens beter.

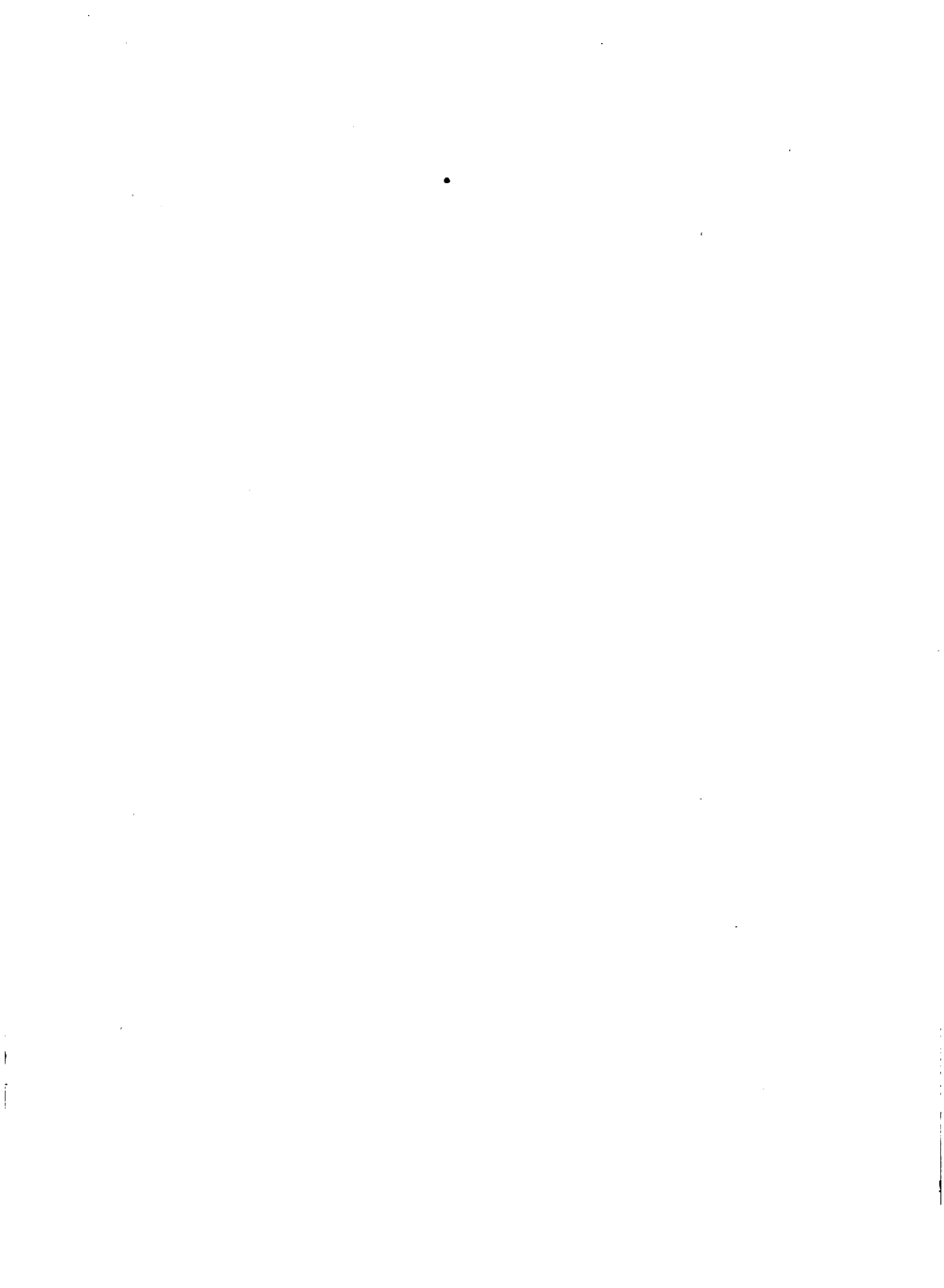
En de Friezen hebben veel van vroeger weer gemaakt, in 't nieuwfries. Van alles. En ze zullen daarmee voortgaan. Maar zullen ook in die taal al de Evangelieën, zal ook 't hele „Boek der Boeken” bewerkt worden?

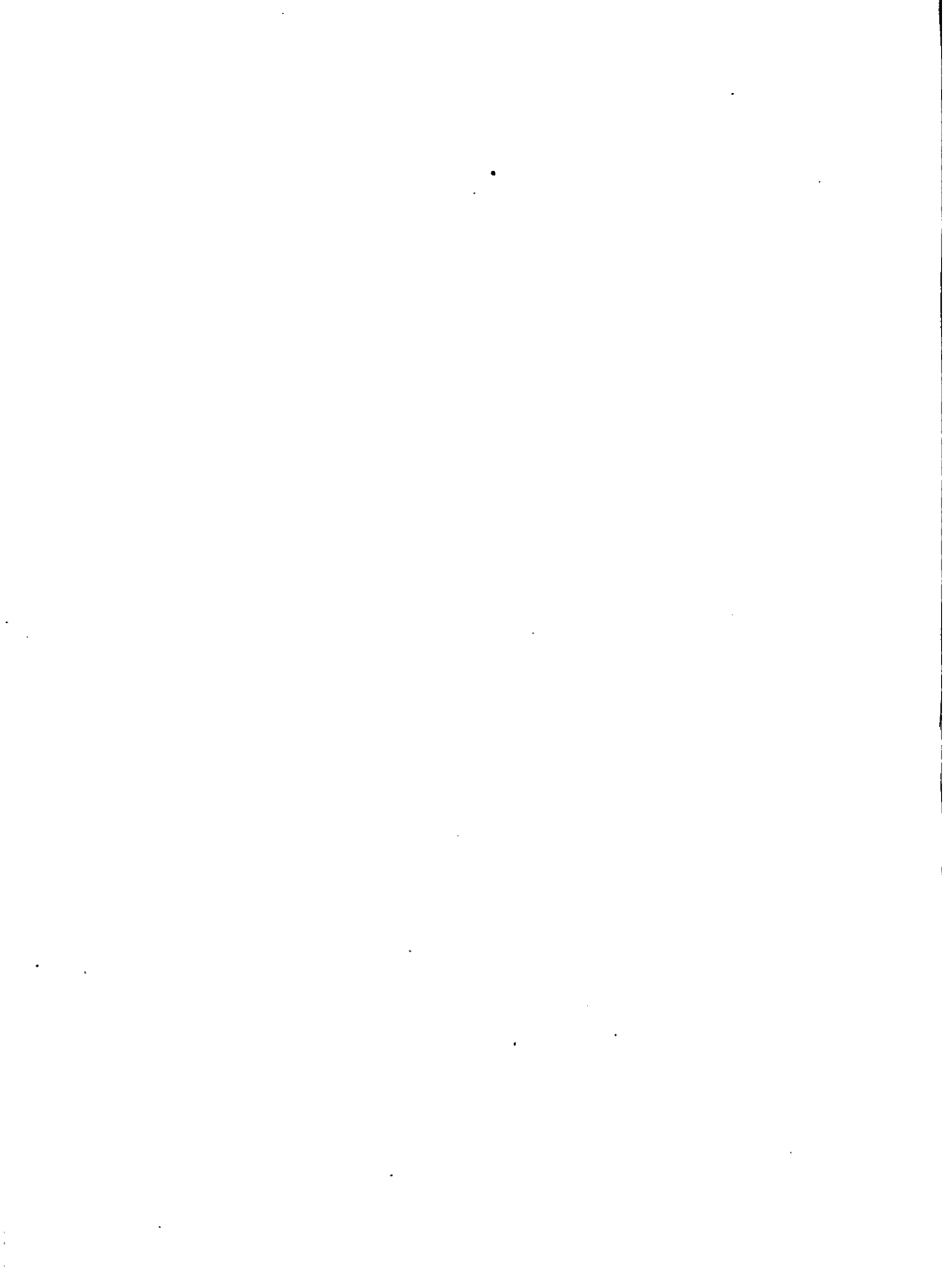
Zo ja, dan zal meer zijn, meer in- en uitwerken als van welke andere taal ook, de eigen klank van d' eigene moedertaal.

Enigzins gewijzigd, overgedrukt uit
de „Nederlandsche Spectator” 1907

YC100592

M102592 BS558
F7B8

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

